

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 38 | november 2020 | 4

Lucas Kloppenburg, Gouds
boekdrukker

Scheepswerven langs de
Gouderakse dijk

Steun aan mobilisatie-
slachtoffers 1914-1919

Recensie: De Lange van
Wijngaerden

Gouwe Verhaal: Bep van
Willigen-Boot

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit**, dr. **Paul H.A.M. Abels**, dr. **Adri van den Brink**, dr. **Tom Hage**, dr. **Christiaan van der Spek**, drs. **Paul van Horssen** (hoofdredacteur)

tekstredacteur: drs. **Kenny Louwen**

fotoredacteur: **Nico J. Boerboom**

vaste medewerkers: **Marcel van Dasselaar** (archeologie), ir. **Gert Jan Jansen** (Gouwe Verhaal) met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**

e-mail: redactie-tidinge@diegoude.nl

secretariaat van die Goude: **Postbus 307, 2800 AH Gouda**

e-mail: info@diegoude.nl

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda (www.2pk.nl)**

drukkerij: **Quadraat Grafimedia BV, Oud-Beijerland**

ISBN: **0168-0498**

De 'Richtlijnen voor auteurs' en het 'Redactiestatuut van de Tidinge' zijn terug te vinden op de website van Historische Vereniging Die Goude (www.diegoude.nl)

Lid worden van Historische Vereniging Die Goude: Het lidmaatschap kost 28 euro voor particulieren en bedrijven. U kunt zich opgeven via onze website www.diegoude.nl

Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen. Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

Foto voorkant: 'Gezicht op de sloopstimmerwerf Het Kromhout met het eerste op stapel staande en te Gouda gebouwde barkschip De Stad Gouda, benevens de toebereidselen tot den afloop op vrijdag 22 mei 1857' (uitsnede uit een litho door G.J. Verspuy, uitgegeven door C.W. Mieling. SAMH Beeldbank 54046)

Van de redactie

Paul van Horsen

In september van dit jaar heeft u waarschijnlijk vernomen, dat de bekende journalist van De Goudsche Courant, Theo de Jong is overleden. Ook in de Nieuwsbrief heeft u over hem kunnen lezen. Theo de Jong was niet alleen een bekend Gouds journalist, maar hij was ook de geestelijk vader en de eerste hoofdredacteur van de Tidinge nieuwe stijl (midden jaren '80 van de vorige eeuw). In die jaren veranderde de Tidinge van een gestencild blaadje in een professioneel gedrukt orgaan van onze vereniging. Tevens was De Jong auteur van vele boeken over aspecten van de geschiedenis van Gouda. Die Goude en Gouda hebben veel aan hem te danken.

Dit nummer begint met nummer 25 uit de reeks Goudana, de verzamelnaam voor drukwerk over of uit Gouda. De eerste Goudana van de hand van Paul Abels verscheen in 2006. Ook Paul wist toen nog niet dat hij er nog 24 zou schrijven. De redactie feliciteert hem met dit jubileum en hoopt dat er nog vele zullen verschijnen. Deze bijdrage is overigens een heel intrigerende, als we alleen al afgaan op de titel: 'Lucas Kloppenburg. Goudse boekdrukkunst gesmoord in drank, vrouwen en schulden'.

Langs de zuidrand van Gouda vond en vindt nog wel veel industriële activiteit plaats. Caspar Blaauw beschrijft met overzichtelijke kaarten de geschiedenis van de scheepsindustrie in 'De scheepswerven langs de Goudedijk'.

Over Gouda en de Eerste Wereldoorlog is in de Tidinge veel geschreven. Jean-Philippe duikt nog wat dieper in de historie van 'Het Comité tot Steun aan Noodlijdenden door de Mobilisatie (1914-1919)' met de veelzeggende

Magazijn 'De Kleine Bijenkorf' (foto Gert Jan Jansen)

ondertitel 'Het Steuncomité heeft in het algemeen niet die mensen bereikt waarvoor het is opgericht'.

Dezelfde Jean-Philippe heeft al heel wat bijdragen geschreven voor ons blad en er zit nog meer in de pen. Hij is ook de auteur van de biografie van Anna Barbara van Meerten-Schilperoort, De Kroon van Gouda, en sinds kort de biograaf van De Lange van Wijngaerden, met als ondertitel Een patriot die geschiedenis schreef. We hebben Wim Knoops, bij uitstek de kenner¹ van deze periode, gevraagd het boek te recenseren. Met de titel 'Eindelijk dan: een waardig 'monument' voor De Lange van Wijngaerden' laat Knoops al zien welke richting hij bij zijn oordeel over dit nieuwe levensverhaal inslaat.

Dit keer staat Bep van Willigen-Boot centraal in het Gouwe Verhaal. Gert Jan Jansen interviewde haar over haar herinneringen onder andere aan de Lange Groendaal en aan de Tweede Wereldoorlog.

1. W.A. Knoops, *Gouda 1787. Radicalisering – Revolutie – Restauratie* (Amsterdam 2011)

Lucas Kloppenburg

Goudse boekdrukkunst gesmoord in drank, vrouwen en schulden

Paul H.A.M. Abels

Er zijn in de geschiedenis van Gouda drie periodes aan te wijzen waarin de boekdrukkunst een bloeiend bestaan kende. Met Gerart Leeu, de allereerste boekdrukker in deze stad, begon ook de eerste bloeitijd, die na zijn verhuizing naar Antwerpen in 1484 voortduurde dankzij het werk van de Colatiebroeders. Zij lieten nog tot 1521 talrijke boeken van de persen komen. Daarna duurde het tot 1584 voor er met de komst van de Zuid-Nederlander Jasper Tournay een tweede bloeitijd aanbrak. Na hem volgden nog vele andere drukkers, totdat met Lucas Kloppenburg in 1713 de laatste Goudse drukkerij die voor een bovenlokale markt produceerde haar deuren moest sluiten.

De derde en laatste opleving van de Goudse boekdrukkersmarkt begon in 1838, met de komst van Gerrit Benjamin van Goor. Als succesvolle uitgevers van woordenboeken, kinderboeken en ander drukwerk wisten hij en zijn zonen een florerend bedrijf op te bouwen, dat in 1930 verhuisde naar Den Haag. Gouda bleef niettemin nog tot 1965 een boekenstad, want de firma Koch & Knuttel zorgde voor een aanzienlijke productie. In deze 25e aflevering van Goudana richten wij ons op het tragische en symbolische einde van de tweede bloeiperiode,

De trouwinschrijving van Lucas Kloppenburg, boekbinder in Amsterdam, en Grietje Kuijzel uit Gouda. Met de fraaie handtekening van de bruidegom. (uit trouwregister Stadsarchief Amsterdam)

met het faillissement en de vlucht uit de stad van eerdergenoemde Lucas Kloppenburg.¹

Het zag er allemaal zo hoopgevend uit voor de 21-jarige Amsterdamse boekbinder Lucas Kloppenburg, zoon van een gelijknamige vader en Margrietje Felbier,² toen hij in 1692-1693 kennis kreeg aan een Goudse schone, Grietje Kuijzel genaamd. Zij was woonachtig aan de Wijdstraat, nabij de Markt in Gouda. Het huwelijk met deze jongedame van gereformeerde huize, dat op 14 februari 1693 werd gesloten in de lutherse kerk aan de Lage Gouwe,³ bood hem de kans in zijn nieuwe woonplaats een eigen boekhandel en drukkerij te beginnen. Het stel trok in bij de lutheraan Johannes Welsing, in zijn huis dat stond op de hoek van de Wijdstraat en de Torrenstraat (later afgebroken om een bredere doorgang naar de kerk te krijgen).⁴ Wat de (familie)relatie van

De scheepswerven langs de Gouderakse dijk

Caspar Blaauw

Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw werd aan de zuidoostzijde van de IJssel tegenover Gouda een groeiend oppervlak van buitendijkse gronden ingericht ten behoeve van de scheepsbouw. Het gebied behoorde toen nog tot de gemeente Gouderak, waarbij het midden van de rivier de grens vormde. In 1963 werd het gebied bij Gouda gevoegd.

In 1949 ontstond het aaneengesloten gebied van werfterreinen dat op de kaart is aangegeven met een grijze arcering binnen een zwarte lijn. Deze terreinen waren toen verdeeld over twee scheepswerven. De werf in het zuidwestelijk deel, in 1949 nog van J.G. Wortelboer & Co en vanaf 1955 van de NV Clausen Pont, werd in de jaren zeventig van de 20e eeuw gesloten. De andere werf, Van Vlaardingen Scheepswerf en Constructiebedrijf BV, bleef tot in de jaren negentig in bedrijf.

In 2018 werd het roodomlijnde gedeelte van het voormalige werfterrein van Van Vlaardingen verkocht. De nieuwe eigenaren zijn de broers Maarten en Marius Vroegindeweyj. Zij hebben het terrein geschikt gemaakt voor de vestiging van hun bedrijf Domera, dat zich heeft toegelegd op de bouw van drijvende woningen. Voorafgaand aan de herinrichting heb ik, in opdracht van de nieuwe eigenaren, een cultuurhistorische analyse gemaakt van het terrein. Om de aanwezige gebouwen en andere elementen te kunnen duiden, heb ik de ruimtelijke ontwikkeling van het gebied sinds de eerste

Boven: satellietfoto van Gouda met daarop het rechts afgebeelde gebied omkaderd.

Onder: topografische kaart uit 2020, met daarop grijs gearceerd de werfterreinen. Het roodomlijnde gedeelte daarbinnen veranderde in 2018 van eigenaar.

‘Het Steuncomité heeft in het algemeen niet die mensen bereikt waarvoor het is opgericht’

Jean-Philippe van der Zwaluw

De Eerste Wereldoorlog liet ook Gouda niet onberoerd. In een eerder artikel schetste historicus Ronald van der Wal een globaal beeld van de voornaamste sociaaleconomische ontwikkelingen, de opvang van Belgische vluchtelingen, het vertrek van gemobiliseerde Gouwenaars, de komst van het opleidingsbataljon Wielrijders, de distributie, de armoede, de voedselprotesten en de rollen van gemeentebestuur en steuncomité.¹ Henry Hermsen richtte vervolgens specifiek de blik op het Vluchtoord Gouda aan de Graaf Florisweg.² Dit artikel gaat nader in op het lokale steuncomité of, zoals zijn volledige naam luidde, het Comité tot Steun aan Noodlijdenden door de Mobilisatie.

Op 31 juli 1914 werden overal in het land aanplakbiljetten opgehangen en kerkklokken geluid. De Eerste Wereldoorlog was uitgebroken en zo'n 200.000 Nederlandse mannen werden gemobiliseerd. Ook honderden Gouwenaars, ingedeeld bij leger of landweer, werden op 2 augustus per trein of schip naar de grens of een andere verdedigingslinie vervoerd. Veel gezinnen raakten met hun vader en/of zoon ook hun kostwinner kwijt. De soldij voor een dienstplichtige bedroeg beduidend minder dan het loon in de burgermaatschappij. Gezinnen konden

M.M. Schim van der Loeff, Tweede Kamerlid en voormalig Gouds advocaat. Medeoprichter van het Steuncomité (foto W.J. van Zanen, Gouda; bron: *Onze Afgevaardigden*, 1913)

een aanvulling krijgen, maar die versilde per gemeente en Gouda was niet de royaalste. Veel steun kwam in de praktijk van de bedrijven die uit solidariteit met hun opgeroepen werknemers een deel van hun loon doorbetaalden aan de achtergebleven gezinnen. Bovendien

1. R. van der Wal, 'Honger en kou: Gouda tijdens de Eerste Wereldoorlog'. In *Tidings van Die Goude*, editie 2013-1, 4-19.

2. H. Hermsen, 'Vluchtoord Gouda – Rumor in de Staten-Generaal over opvang van Belgische vluchtelingen'. In *Tidings van Die Goude*, editie 2013-1, 20-27.

Eindelijk dan: een waardig ‘monument’ voor De Lange van Wijngaerden

Wim Knoops

169

Tidings 2020

Op blz. 421 wordt de De Lange van Wijngaerdenstraat in Gouda genoemd, een ‘straat in alle opzichten redelijk bescheiden’. Wie het straatje (uit 1921) uit eigen aanschouwing kent, weet dat de auteur zich in zijn beschrijving beschaafd inhoudt.

Straatnamen zeggen veel over hoe men in een bepaalde tijd (hier: 1921) over een historische naamgever (hier: De Lange van Wijngaerden) dacht. Geen deftige laan met herenhuizen, geen fraaie singel, geen groot stadsplein, nee, een klein straatje, met bescheiden bebouwing, meer kon er in 1921 niet vanaf voor De Lange van Wijngaerden, de man van de aanhouding van Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis in 1787. In Goverwelle vinden we trouwens de Wilhelmina van Pruisenlaan. Brede laan voor de een, smal straatje voor de ander; tja...

Maar thans, 200 jaar na het overlijden van De Lange van Wijngaerden in 1820, is er eindelijk een imposant ‘monument’ voor hem opgericht. Het is niet van steen of brons gemaakt, maar van papier. Ik heb het over het ‘monumentale’ werk *De Lange van Wijngaerden. De patriot die geschiedenis schreef*. De auteur van deze 554 pagina’s tellende dikke pil is Jean-Philippe van der Zwaluw. Ik heb het boek in één ruk uitgelezen. En nu kan ik eigenlijk alleen zeggen: waarom werd er niet eerder een biografie over deze belangrijke Gouwenaar geschreven?

De ondertitel is een vondst. Natuurlijk, De Lange van Wijngaerden ‘schreef geschiedenis’ in 1787 vooral, maar

ook daarvoor en nadien. Maar óók was hij geschiedschrijver van zijn stad.

In veertien hoofdstukken trekt het leven van de Goudse patriottenvoorman mr. Cornelis Joan de Lange, Vrijheer van Wijngaerden en Ruygbroek (1752-1820) aan ons voorbij. Wie meent (zoals ik) dat het vak geschiedenis een verhaal van mensen is, zou zijn boekenkast louter met biografieën moeten vullen. Dit nieuwe boek hoort daar dan zeker bij.

Jeugd en scholing, de jonge regent, familie, huwelijk en gezin, dan de patriottentijd, vlucht en ballingschap, de Bataafse tijd en tot slot de geschiedkundige publicaties van De Lange inzake Gouda, de auteur vertelt ons in chronologische volgorde het boeiende levensverhaal van deze regent, patriot en historicus, die in 1752 (ten tijde van de Republiek) in Gouda werd geboren.

Van der Zwaluw schrijft het allemaal op, met veel oog voor het detail. Zijn bronnengebruik is indrukwekkend te noemen. De aanhouding bij Goejanverwellesluis komt (ja, hoe kan het ook anders) uiteraard uitgebreid ter sprake. Maar we leren zeer veel bij over de hele periode 1752-1820, omdat de auteur geregeld algemene historische schetsen in zijn biografie verwerkt. Die zijn zeker welkom, want nog steeds geldt de periode van 1780 tot 1848 (grondwet Thorbecke) als een wat minder bekende fase in onze vaderlandse geschiedenis. Uiteraard gaat het, ook in deze wat meer algemene gedeeltes van het boek, toch wel steeds veel over Gouda.

Binnen de Republiek was Gouda een stemhebbende stad in de Staten van Holland. Omstreeks 1780 was de Republiek in verval. De Gouden Eeuw had plaats gemaakt voor

Bep van Willigen-Boot

Gouwe Verhalen is een serie interviews met mensen die het verleden van Gouda zelf hebben beleefd.

Gert Jan Jansen

‘Dus jij dacht: ik vraag weer eens iemand uit een echte Goudse familie? Iemand die geboren en getogen is in de stad. Dan ben je hier aan het goede adres. Zowel van vaders- als van moederskant woont mijn familie heel lang in Gouda. Dat geldt ook voor mijn – in 2016 overleden – man, Jan van Willigen. De achternamen Boot en De Gruijl of Van Willigen en Maree ben je in Gouda vast eerder tegengekomen. We zullen het er straks over hebben.

Elisabeth Anna Boot. Die naam kreeg ik bij de geboorte in 1931, maar ik ging door het leven als Beppie Boot. Op Groenendaal 34 had mijn vader een zaak in huishoudelijke artikelen en speelgoed. Galanterieën heette dat. Mijn ouders, Wim Boot en Annie de Gruijl, waren in 1929 begonnen onder de naam ‘De Kleine Bijenkorf’. Concurrenten waren er genoeg, bijvoorbeeld Cabout op de Markt of Krom in de Wijdstraat. Ik was de oudste van vier kinderen. Mijn broertje was negen jaar jonger. Groenendaal 34 was een bijzonder huis. We woonden achter de winkel en in het bovenhuis achter. Het bovenhuis vóór had een apart huisnummer: 36. Daar woonde de weduwe Van Geloven. Tegenwoordig zit er een lijstenmakerij in het pand. Als je vroeger uit de Naaiersstraat de hoek omsloeg, had je eerst het gebouw van de jongelingsvereniging Daniël en dan bakkerij Van Vliet. Dat waren onze burens aan de ene kant. Aan de andere kant, op 38, woonden joodse mensen, de Van Collems. Daar is nu de Wereldwinkel.

Ik heb het altijd over de Groenendaal, nooit over Korte of Lange Groenendaal. Ik weet niet waarom dat is inge-

Bep van Willigen-Boot (1931)

Bep van Willigen-Boot 2020 (foto: Nico J. Boerboom)

Magazijn ‘De Kleine Bijenkorf’ (foto Gert Jan Jansen)

Auteurs

Paul Abels is historicus en redacteur van dit tijdschrift.

Caspar Blaauw is bouwhistoricus. Meestal onderzoekt hij individuele panden. De Goudse werf, met diverse samenhangende gebouwen en ook andere gebouwde elementen, vormde een interessante variant.

Jean-Philippe van der Zwaluw is econoom, onderzoeker en schrijver. Hij is de biograaf van Anna Barbara van Meerten-Schilperoort (*De kroon van Gouda*) en van Cornelis Johan de Lange van Wijngaerden (*De Lange van Wijngaerden. Een patriot die geschiedenis schreef*).

Wim Knoops is historicus en gepromoveerd op *Gouda 1787. Radicalisering, revolutie, restauratie*.

Gert Jan Jansen is vicevoorzitter van Die Goude en hoofdredacteur van de Nieuwsbrief. Tevens is hij medewerker voor de rubriek 'Gouwe Verhalen'.

Agenda

LEZINGEN 2020-2021

Op dit moment is het nog niet duidelijk wanneer de lezingen kunnen worden hervat. Houdt u de website en de Nieuwsbrief in de gaten. De lezingencommissie oriënteert zich op de mogelijkheden om lezingen online te kunnen zetten.

RECTIFICATIE

In het artikel over 'De Goudse boekcultuur tot 1600. Het begin en de Collatiebroeders' in Tidinge 3 (jrg. 38, 2020) staan op twee bladzijden verkeerde bronvermeldingen bij de afbeeldingen. Op p. 94 moet als bronvermelding bij 'Voorbeeld van verluchting van de Collatiebroeders' staan: SAMH Librije 522 B 13, f.1r. Op p. 98 staan twee foto's naast elkaar, alleen de linker is afkomstig van Erfgoed Leiden en omstreken. De rechter is afkomstig van: SAMH Weeshuisarch. 0076. 671.

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

Lucas Kloppenburg
Goudse boekdrukkunst gesmoord in drank, vrouwen en schulden
Paul H.A.M. Abels	136
De scheepswerven langs de Gouderakse dijk
Caspar Blaauw	147
Het Comité tot Steun aan Noodlijdenden door de Mobilisatie
‘Het Steuncomité heeft in het algemeen niet die mensen bereikt
waarvoor het is opgericht’
Jean-Philippe van der Zwaluw	159
Recensie: Jean-Philippe van der Zwaluw, De Lange van
Wijngaerden. De patriot die geschiedenis schreef
Wim Knoops	169
Gouwe Verhaal: Bep van Willigen-Boot
Gert Jan Jansen	171